

Божена Сумнікова

ПОНЯТТЯ ТА ПРИЧИНИ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ

Вступ. Як форма міжнародних економічних відносин, міжнародна міграція робочої сили виникає і розвивається водночас зі становленням і еволюцією міжнародної міграції капіталу, міжнародної торгівлі. Інтенсивно цей процес відбувався наприкінці XVIII – на початку XIX ст. із здійсненням промислової революції та формуванням технологічного способу виробництва, заснованого на машинній праці.

Аналіз досліджень та публікацій. У світовій практиці вже існують достатньо змістовні моделі системного регулювання процесу міждержавної трудової міграції населення. Насамперед це праці Дж. Борхаса, А. Роя, К. Макконела, Я. Мінсера, Маноло І. Абели, Дж. Беккера, Дж. Борхаса, Х. Кларка, А. Лаффера, Д. Массея, Дж. Минцера, Л. Саастада, П. Самуельсона, С. Сассена, А. Симмонса, А. Портеса, М. Тодаро, Дж. Харрриса та інших [1].

Вагомий внесок у процес дослідження теорії і практики міжнародної трудової міграції, удосконалення організаційних, економічних та правових важелів її регулювання зробили провідні українські вчені: О. Власюк, В. Геєць, С. Злупко, А. Кравченко, Е. Лібанова, Ю. Макогон, О. Малиновська, Н. Марченко, А. Мокій, С. Писаренко, О. Позняк, М. Романюк, А. Румянцева, Є. Савельєв, Л. Семів, А. Філіпенко, О. Хомра. Також варто згадати вчених Львівської Комерційної Академії – В. О. Шевчука, М. І. Флейчук, І. А. Лапшину, І. О. Куревіну, які також зробили значний внесок у дослідження міжнародної трудової міграції.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз та теоретичне розкриття економічної суті міжнародної міграції робочої сили та висвітлення основних її видів, причин, напрямів і закономірностей.

Виклад основного матеріалу. Міжнародна трудова міграція – один з найбільш складних елементів в міжнародних економічних відносинах, оскільки, на відміну від руху товарів і капіталів, цей процес залучає живих істот. Міграція робочої сили – переселення працездатного населення з одних держав в інші терміном більш ніж на рік, викликане причинами економічного й іншого характеру [1].

Міжнародна міграція робочої сили є складовою світової системи господарювання, вона є результатом еволюції робочої сили, системи

міжнародного поділу праці та інтеграції. За розрахунками експертів ООН, у 2010 р. близько 140 млн. людей, тобто близько 2 % світового населення мешкали не в тій країні, в якій народилися [2].

Глобальна трудова міграція одночасно є відображенням різноманітних аспектів суспільного буття: економіки, демографії, соціології, політики, права. Істотне зростання масштабів міжнародної трудової міграції актуалізує її дослідження як явища, що має суттєвий вплив на розвиток економіки, соціальної сфери, демографії та інших сторін суспільного життя. Традиційний підхід, що на практиці реалізується як прагнення або спроба вирішувати проблеми в окремих сферах суспільного життя, нехтуючи системністю та цілісністю підходів, не може бути ефективним.

Міжнародна міграція робочої сили зумовлена чинниками внутрішнього економічного розвитку кожної окремої країни і зовнішніми чинниками; станом міжнародної економіки в цілому та економічними зв'язками між країнами. У певні періоди рушійними силами міжнародної трудової мобільності можуть виступати також політичні, військові, релігійні, національні, культурні, сімейні та інші соціальні чинники. Причини міжнародної трудової міграції можна також зрозуміти лише як конкретну сукупність названих чинників [3].

Традиційно виділяють економічну причину міжнародної трудової міграції, пов'язану з масштабами, темпами та структурою накопичення капіталу. Відмінності в темпах накопичення капіталу зумовлюють відмінності сил притягання або відштовхування робочої сили в різних регіонах світового господарства, що в кінцевому підсумку визначає напрямки переміщення цього чинника виробництва між країнами [4].

Рівень та масштаби накопичення капіталу справляють безпосередній вплив на рівень зайнятості працездатного населення і, отже, на розміри відносного перенаселення (безробіття), яке є основним джерелом трудової міграції. Темпи і розміри накопичення капіталу, в свою чергу, до певної міри залежать від рівня міграції. Ця залежність полягає в тому, що порівняно низька заробітна плата іммігрантів і можливість знизити оплату праці вітчизняним працівникам дозволяє знизити витрати виробництва і тим самим збільшити нагромадження капіталу [5].

Така сама мета досягається шляхом організації виробництва в країнах з дешевою робочою силою. Транснаціональні корпорації з метою прискорення накопичення капіталу використовують або рух

робочої сили до капіталу, або переміщують свій капітал у регіони з надлишком робочої сили.

Причиною переміщення робочої сили є зміни в структурі потреб і виробництва, спричинені науково-технічним прогресом. Скорочення обсягу виробництва або ліквідація деяких застарілих галузей вивільняють робочу силу, яка шукає собі застосування в інших країнах [7].

Основними причинами, що зумовлюють міжнародну міграцію робочої сили, є:

- 1) незадовільні економічні умови життя працездатного населення в країнах еміграції;
- 2) стабільно високий рівень заробітної плати в основних імміграційних центрах;
- 3) порівняно вищий технічний рівень умов праці в країнах імміграції;
- 4) соціальні умови для більш повної реалізації своїх можливостей у країнах імміграції;
- 5) природні катаклізми в країнах еміграції і вищий рівень охорони навколишнього середовища у країнах імміграції;
- 6) політичні причини;
- 7) воєнні причини;
- 8) релігійні причини;
- 9) національні причини;
- 10) культурні причини.

Можна виділити 6 основних напрямків міжнародної міграції робочої сили:

- 1) міграція з країн, що розвиваються, до промислово розвинутих країн;
- 2) міграція в межах промислово розвинутих країн;
- 3) міграція робочої сили між країнами, що розвиваються;
- 4) міграція з колишніх соціалістичних країн у розвинуті країни;
- 5) міграція фахівців з розвинутих країн в країни, що розвиваються;
- 6) міграція в межах СНД.

Міжнародній міграції робочої сили притаманні такі закономірності:

- 1) переважання міграції робочої сили у загальному обсязі міграційних потоків;
- 2) зростання демографічних факторів у розвитку міжнародної міграції робочої сили;

3) розширення географії міжнародної міграції робочої сили (зростає кількість країн, звідки емігрує і куди іммігрує населення);

4) розширення масштабів міжнародної міграції робочої сили. Це означає збільшення кількості міграційних потоків робочої сили, а також розширення структури міграційних потоків (вчені, робітники, спеціалісти і т. ін.) та збільшення форм міграції;

5) збільшення обсягів нелегальної міграції;

6) збільшення частки висококваліфікованих спеціалістів (робітників, інженерів тощо) у міграційних потоках;

7) глобальний характер міжнародної міграції робочої сили. Це означає, що в міграційні потоки втягнуто більшість країн світового співтовариства;

8) інтенсивний характер міжнародної міграції робочої сили. Це означає зростання кількості й швидкості міграції населення [5].

Міграційні потоки розвиваються хвилеподібно. Спочатку в новій країні закріплюються емігранти, а за деякий час їх кількість поступово збільшується. Хвиля еміграції набирає сили, але через певний проміжок часу вона спадає. Потім процес повторюється: за першою хвилею емігрантів іде друга тощо. При цьому існує залежність між міграційними хвилями і коливаннями ділової активності. Під час кризи, як правило, збільшується потік емігрантів, а під час економічного буму за інших однакових обставин відбувається активна імміграція [7].

В наш час міжнародна міграція робочої сили насамперед зумовлена:

1) швидким зростанням населення нашої планети;

2) нерівномірністю економічного розвитку країн світового співтовариства;

3) розвитком сучасної науково-технічної революції;

4) соціально-політичним розвитком окремих регіонів світу та держав;

5) екологічним станом національного господарства.

Зростання відкритості українського суспільства неминуче призводить до дедалі більшого втягнення України в міжнародний обмін робочою силою. Перехід до ринкової економіки створює реальні умови для формування ринку праці. Однією з важливих рис його становлення є різке зростання міграційних процесів як усередині країни, так і за її межами.

Посилення територіальної міграції населення в Україні зумовлене такими причинами:

1) Структурною перебудовою економіки і пов'язаними з нею зростанням безробіття, процесами роздержавлення власності й приватизації, які супроводжуються збільшенням мобільності капіталу, його інтенсивним міжгалузевим і географічним переливанням.

2) Різким погіршенням екологічної ситуації в окремих регіонах.

3) Інтенсифікацією міграційних процесів на національному ґрунті.

4) Розширенням зовнішньоекономічних зв'язків України, а також лібералізацією режиму виїзду громадян за кордон [1].

Українські іммігранти є вагомою групою на мапі країн ЄС та Росії. Міграція українців характеризується тимчасовістю, неврегульованістю статусу. Україна є країною-донором, реципієнтом і країною транзиту. Остання четверта хвиля, яка отримала назву трудової міграції, почалася у 1990-ті роки і триває вже понад двадцять років. Країни української еміграції – Росія (близько 50%), Італія, Польща, Чехія, Іспанія, Португалія та інші [5].

За даними фірм-посередників із працевлаштування за кордоном, обсяги послуг, наданих ними громадянам України, постійно зростають. У 1996 р. в іноземних роботодавців було влаштовано на роботу 11,8 тис. громадян, а в 2008 р. – 80 тис., тобто майже у 7,5 разів більше. У 2009 кризовому році кількість працевлаштованих зменшилася незначно – 75,3 тис., проте вже у 2011 р. досягла докризового рівня – 80,4 тис. осіб.

У період кризи, на думку експертів, значних змін у трудовій міграції за кордон не відбулося. По-перше, ситуація в країнах призначення залишалася сприятливішою, ніж в Україні, по-друге, хоча багато будівельників найвірогідніше втратили роботу за кордоном, проте мігранти, зайняті в таких сферах, як сільське господарство, транспорт здебільшого зберегли робочі місця. З відновленням економіки у сусідніх країнах, зокрема в Росії, у 2010 р. трудова міграція з України знову активізувалася. Не виключено, що погіршення економічної кон'юнктури зумовило скорочення заробітків мігрантів, втрату частиною з них правового статусу та збільшення нелегального працевлаштування [6].

За результатами дослідження Європейської фундації професійної підготовки і освіти для стійкого розвитку (*The European*

Training Foundation), проведеного 2007 р., частиною якого було опитування мігрантів, які повернулися, було зроблено висновок, що їх частка становить 3,2 % усього населення. Якщо чисельність населення працездатного віку сягає в Україні близько 30 млн. осіб, це означає, що до категорії мігрантів, які повернулися, можна віднести до 900 тис. осіб. Згідно з даними соціологічного моніторингу, який щорічно проводиться Інститутом соціології НАН України, особи, які мають досвід трудової міграції, ще численніші – 9,8 % дорослого населення, тобто близько 2,5 млн. осіб. У будь-якому разі суспільству й державі варто зважати, що значна частина громадян набула певного досвіду праці та життя за кордоном, а це мало вплив на їхні погляди, знання та вміння, стан здоров'я тощо [6].

Міграція робочої сили в Україні є складним і масштабним явищем, яке викликає неоднозначні результати та має як позитивні, так і негативні наслідки. Серед позитивних результатів зовнішньої трудової міграції для України можна назвати такі:

- 1) сприяння інтеграції України до світового ринку праці;
- 2) послаблення потоку безробіття на національний ринок праці, зниження соціальної напруженості в суспільстві;
- 3) надходження до України додаткової іноземної валюти у формі грошових переказів трудових емігрантів та інвестування коштів в економіку через створення спільних підприємств з іноземними засновниками;
- 4) надання працездатному населенню можливості реалізувати свої здібності за кордоном, підвищити рівень кваліфікації, поліпшити матеріальне становище;
- 5) забезпечення за рахунок іноземної робочої сили покриття дефіциту фахівців рідкісних професій та кваліфікацій в Україні;
- 6) спонукання продуктивнішої діяльності українських працівників через створення конкуренції з закордонними фахівцями.

Серед негативних наслідків трудової міграції можна назвати такі:

- 1) втрата Україною конкурентоспроможної частини власної робочої сили (особливо науковців і фахівців), що призводить до уповільнення темпів науково-технічного прогресу;
- 2) збільшення тиску на національний ринок праці внаслідок створення іноземними громадянами конкуренції місцевій робочій силі;
- 3) втрата Україною іноземної валюти, що вивозиться іммігрантами як власні заощадження;

4) дискримінація та експлуатація наших громадян з боку місцевих роботодавців;

5) виникнення політичних та економічних претензій до України з боку країн-реципієнтів у зв'язку зі збільшенням нелегальної трудової міграції українців;

6) зростання злочинності та соціальної напруженості у суспільстві через міжнаціональні конфлікти [7].

Міграція, з одного боку, відкриває можливості для взаємозбагачення культур, а з іншого – створює проблему збереження національної самобутності як іммігрантів, так і місцевого населення. У країнах-донорах робочої сили трудова міграція сприяє вирішенню проблеми безробіття і водночас призводить до втрати якісно кращої національної робочої сили.

Висновки. На сьогодні міжнародна міграція робочої сили перетворилася на суттєвий економічний, соціальний та гуманітарний фактор розвитку як країн походження, так і тих, що приймають. На сучасному етапі існує значна кількість видів, напрямів, закономірностей і причин, через які населення мігрує з країни в країну, основними з яких є незадовільні економічні умови життя працездатного населення та недостатнє соціальне забезпечення з боку держави. Кожна зі сторін, яка бере участь у процесі обміну трудовими ресурсами, намагається здобути для себе конкретну користь. Загалом міжнародна міграція сприяє подальшому розвитку глобалізації та багатьох країн, адже мається на увазі перерозподіл робочої сили, ротація кадрів, обмін виробничим досвідом, зростання попиту на трудові ресурси та підвищення конкурентоспроможності національних економік, що призводить до подальшого розвитку усіх сфер виробництва та технологій.

Що стосується України, то на даний момент вона виконує роль постачальника робочої сили на європейський і світовий ринок праці. Мігрують, як правило, висококваліфіковані спеціалісти, але лише невеликий відсоток їх має гарантовану роботу і відповідні соціальні та трудові гарантії. Згубним для економіки країни, для формування її науково-технічного потенціалу є виїзд за кордон науково-технічних кадрів та підготовлених на сучасному рівні молодих спеціалістів. Це може негативно вплинути на темпи відновлення економіки України.

Література:

1. Довжук Б. Актуальне регіональне дослідження трудової міграції // Україна: аспекти праці. – 2005. – № 3. – С. 37-39.
2. Дяченко Б. І. Європейський ринок праці в системі міжнародної міграції трудових ресурсів // Економіка АПК. – 2005. -№ 2. – С. 138-143.
3. Євтух В. Міграційна криза і як її побороти. Спроба державного регулювання // Віче. – 1997. – № 7. – С. 62-77.
4. Кисільова Т. Регулювання трудової міграції // Праця і зарплата. -2006. – № 19. – С. 6.
5. Кисільова Т. Регулювання трудової міграції // Юридичний Вісник України. – 2006. -№ 17. – С. 4.
6. Малиновська О.А. Трудова міграція: соціальні наслідки та шляхи регулювання. –К. : НІДС, 2011. – 40 с.
7. Brettell C. Migration Theory: Talking Across Disciplines [Text] / Brettell C., Hollifield J. F. – N.-Y. : Routledge, 2007. – 304 p.
8. Rotte P. The Effects of Development on Migration: Theoretical Issues and New Empirical Evidence II IZA / Rotte P., Vogler M. // Discussion Papers [Text]. – 1999. – No 46. – June 11.
9. Martin P. Highly Skilled Labor Migration: Sharing the Benefits II International Institute for Labor Studies [Text] / Martin P. – Geneva : [s. n.], 2003. – May. – P. 12.
10. Dustmann C. Economic Aspects of Migration II IZA / Dustmann C., Fabbri F. // Discussion Paper [Text]. – 2001. – September 24.
11. <http://internationalliving.com> – Quality of Life Index 2009.